

Kryzys praworządności w Bułgarii (2020-2023)

Kalendarium wydarzeń

9 lipca 2020 roku - rozpoczynają się wielomiesięczne protesty antykorupcyjne w sprawie dymisji premiera Bojki Borisowa i prokuratora generalnego Iwana Geszewa. Wybuchły one po nalotach prokuratury na kancelarię prezydenta Bułgarii oraz po zorganizowanym przez władze koalicji Demokratyczna Bułgaria proteście przeciw nielegalnemu przejęciu plaży nad Morzem Czarnym przez nieformalnego przywódcę DPS Ahmeda Dogana. Protesty doprowadzają do dymisji pięciu ministrów, w tym ministra sprawiedliwości; część z nich zostaje usunięta ze względu na „domniemane powiązania z Delanem Peewskim”. Premier Borisow nie składa rezygnacji i doprowadza swoją pierwszą pełną kadencję do końca. Jego partia, GERB, 4 kwietnia 2021 roku wygrywa planowe wybory parlamentarne, ale nie może utworzyć rządu ze względu na izolację polityczną.

W lutym 2021 roku - wchodzi w życie zmiany w kodeksie postępowania karnego (kpk) i ustawie o sądownictwie. Wprowadza się stanowisko tzw. prokuratora specjalnego, który może prowadzić dochodzenia w sprawie prokuratora generalnego i jego zastępców. Zmiany te stanowią próbę wywiązania się przez koalicję rządzącą (GERB i Zjednoczeni Patriotyci) z obowiązków związanych z wprowadzeniem częściowej kontroli nad prokuratorem generalnym. Prezydent kwestionuje jednak konstytucyjność tych zmian, a w maju 2021 roku Trybunał Konstytucyjny uznaje nowe przepisy zawarte w kpk i ustawie o sądownictwie za niezgodne z konstytucją.

12 czerwca 2021 roku - Departament Skarbu USA ogłasza, że na mocy *Magnitsky Act* trzech obywateli Bułgarii i wielu powiązanych z nimi ludzi zostaje obłożonych sankcjami za praktyki korupcyjne. Ma to być największa „globalna akcja na podstawie tej ustawy w historii programu, obejmująca ponad 65 osób i podmiotów w związku z aktami poważnej korupcji w Bułgarii i przeprowadzona w jeden dzień”. Akcja ta wymierzona jest głównie w posła DPS i biznesmena Delana Peewskiego oraz szemranego biznesmena i oligarchę Wasila Bożkowa, który ucieka z kraju, aby uniknąć ścigania za liczne przestępstwa.

W lipcu 2021 roku - prof. Janaki Stoilow, minister sprawiedliwości w pierwszym rządzie tymczasowym Stefana Janewa, składa do Najwyższej Rady Sądownictwa (NRS) wniosek o odwołanie prokuratora generalnego Iwana Geszewa za działania godzące w prestiż sądownictwa, powołując się przy tym na raport ministra spraw wewnętrznych Bojki

Raszkowa. Plenum NRS odmawia przyjęcia wniosku tymczasowego ministra jako niedopuszczalnego z uwagi na brak stosownej procedury. Prof. Stoilow skarży tę decyzję do Naczelnego Sądu Administracyjnego (NSA) i zwraca się do Trybunału Konstytucyjnego z prośbą o dokonanie wiążącej interpretacji przepisów konstytucji. Pytanie brzmi: czy minister sprawiedliwości może postulować odwołanie ze stanowiska prezesów Naczelnego Sądu Kasacyjnego (NSK) i Naczelnego Sądu Administracyjnego (NSA) oraz prokuratora generalnego.

W lipcu 2021 roku - odbywają się przedterminowe wybory parlamentarne, ponieważ po kwietniowych wyborach powszechnych nie udało się sformować rządu. GERB zwyciężył wprawdzie w kwietniu, nie zdołał jednak utworzyć gabinetu, gdyż żadna partia parlamentarna nie chciała rządzić razem z nim. Lipcowe wybory wygrywa nowy byt polityczny - partia Jest Taki Naród (ITN), na czele której stoi osobowość telewizyjna i showman Slawi Trifonow. ITN usiłuje utworzyć rząd mniejszościowy, nie uzgadniając warunków poparcia z pozostałymi partiami protestu, również działającymi na rzecz „zmiany stylu rządzenia Borysowa”. ITN odmawia także wsparcia tych partii w tworzeniu rządu nastawionego na zmiany. Przedterminowe wybory zostają rozpisane na listopad i zbiegają się z wyborami prezydenckimi.

10 września 2021 roku - Urząd Ochrony Świadków zostaje przeniesiony z prokuratury generalnej do ministerstwa sprawiedliwości.

W grudniu 2021 roku - szef resortu sprawiedliwości Iwan Demierdziew - minister w drugim rządzie tymczasowym Stefana Janewa - rekomenduje kolegium prokuratorów NRS wszczęcie postępowania dyscyplinarnego przeciwko Iwanowi Geszewowi. Motywuje to faktem, że odmowa przez prokuraturę udzielenia informacji o sposobie przydzielania spraw narusza przepisy. Wniosek ten zostaje złożony po nieotrzymaniu przez ministra sprawiedliwości odpowiedzi na dwukrotną prośbę o udzielenie informacji przez prokuraturę. Prokurator generalny podaje wewnętrzne zasady podziału akt i postępowania przygotowawczego dopiero po wpłynięciu wniosku do NRS.

Przedterminowe wybory parlamentarne **w listopadzie 2021 roku** wygrywa kolejny nowy aktor polityczny - dopiero co powstała formacja Kontynuujemy Zmiany (która partią stanie się dopiero znacznie później). Przewodzą jej czołowi ministrowie z tymczasowego gabinetu Stefana Janewa (powołani przez prezydenta Rumena Radewa). Nowej formacji udaje się stworzyć koalicję czterech partii, bardzo jednak niespójną ideologicznie - obejmującą liberałów, konserwatystów, socjalistów, a nawet populistów z ITN Sławiego Trifonowa. Łączy ich prawdopodobnie chęć wdrożenia głębokich reform i wprowadzenie nowego stylu rządzenia.

14 stycznia 2022 roku - przewodniczący grupy parlamentarnej PP w XLVII Zgromadzeniu Narodowym Andrej Gjurow odczytuje w imieniu koalicji rządzącej oświadczenie wzywające prokuratora generalnego do ustąpienia, a tym samym wzięcia odpowiedzialności za swoje czyny oraz umożliwienia prokuraturze wykonywania jej konstytucyjnych zadań.

W okresie styczeń-luty 2022 roku - Trybunał Konstytucyjny orzeka, że minister sprawiedliwości po 2021 roku miał uprawnienia do skierowania do NRS wniosku o odwołanie prokuratora generalnego. NRS odmawia rozpatrzenia wniosku ministra Stoilowa dotyczącego wcześniejszego zwolnienia Gaszewa. Niedługo potem NSA ponownie otwiera tę sprawę w celu usunięcia prokuratora generalnego i zwraca akta do NRS, zobowiązując ją do rozstrzygnięcia co do meritum sprawy.

2 marca 2022 roku - minister sprawiedliwości Nadieżda Jordanowa składa do NRS umotywowany wniosek o odwołanie prokuratora generalnego Iwana Gaszewa. Większość członków Najwyższej Rady Sądownictwa głosuje za Gaszewem, który wobec tego pozostaje na stanowisku.

14 kwietnia 2022 roku - parlament nowelizuje ustawę o sądownictwie: opowiada się za likwidacją specjalnego sądu karnego, specjalnego sądu apelacyjnego do spraw karnych, prokuratury specjalnej i specjalnej prokuratury apelacyjnej. Likwidacji ulegają także premie finansowe dla członków Najwyższej Rady Sądownictwa i inspektorów sądowych.

22 czerwca 2022 roku - gabinet Petkova zostaje zdymisjonowany po pierwszym w historii Bułgarii udanym parlamentarnym wotum nieufności. Dzieje się tak po tym, jak Slawi Trifonow i ITN wycofują poparcie dla gabinetu, a ten traci większość. Za gabinetem Petkova głosuje 116 parlamentarzystów, przeciw zaś 123. Kiedy GERB-owi nie udaje się stworzyć nowego rządu, na początku sierpnia 2022 roku parlament ulega rozwiązaniu, a na październik rozpisuje się nowe, przedterminowe wybory parlamentarne

2 października 2022 roku - po zwycięstwie GERB-u w przedterminowych wyborach powstaje kolejny parlament mniejszościowy, który nie może utworzyć rządu. W rezultacie prezydent Radew rozpisuje kolejne, piąte w ciągu dwóch lat, wybory parlamentarne na 2 kwietnia 2023 roku. Radew powołuje czwarty gabinet tymczasowy na przestrzeni zaledwie dwóch lat. W tym czasie władza wykonawcza jest *de facto* zdominowana przez niego. Zgodnie z bułgarską konstytucją głównym zadaniem rządu tymczasowego jest zorganizowanie wyborów i sprawowanie władzy w okresie ich przygotowania i przeprowadzenia. Jednak długi okres niestabilności politycznej i kryzysy parlamentarne powodują, że prezydent Radew przez prawie dwa lata sprawuje władzę w kraju za pośrednictwem powoływanych przez siebie rządów tymczasowych.

W wyniku wyborów **2 kwietnia 2023** - roku powstaje kolejny parlament mniejszościowy - GERB wygrywa wybory, ale nie jest w stanie utworzyć rządu.

1 maja 2023 roku - na drodze z Samokowa do Sofii wybucha mała bomba domowej roboty, uszkodzając samochód, którym jedzie prokurator generalny Iwan Geszew. Do dziś sprawa pozostaje niewyjaśniona - nie wiadomo, kto i dlaczego doprowadził do wybuchu. Prokurator generalny określa to jako atak na niego i na państwo bułgarskie. Materiał dowodowy nie jest jednak przekonujący, a oficjalnej wersji oskarżenia zaprzecza sama prokuratura.

29 maja 2023 roku - prokurator generalny Iwan Geszew zwraca się do Trybunału Konstytucyjnego z pytaniem, czy NRS może go odwołać wobec wygaśnięcia mandatu.

Tego samego dnia, wobec nieutworzenia rządu przez GERB, prezydent Radew powierza misję sformowania gabinetu nominowanemu przez PP-DB Nikołajowi Denkowowi. Radew mówi Denkowowi wprost, że lepiej byłoby nie podejmować się tej misji.

Tym razem koalicji partii Kontynuujemy Zmiany i Demokratycznej Bułgarii (PP-DB), która zajęła drugie miejsce w wyborach, udaje się utworzyć rząd przy wsparciu GERB-u i DPS. PP-DB i GERB zgadzają się na utworzenie rządu pod wodzą PP-DB z „premierem rotacyjnym”. GERB powołuje Marię Gabriel, była bułgarską komisarz unijną, na stanowisko ministra spraw zagranicznych; po pierwszych dziewięciu miesiącach ma ona również zastąpić na stanowisku premiera profesora Nikołaja Denkowa. Gabinet Denkowa i Gabriel jest bardzo niestabilny, gdyż tworzą go partie, które mają się wzajemnie za swoich naczelnych oponentów politycznych. Główna motywacja koalicji ma charakter geopolityczny - jej zasadniczymi celami są wejście Bułgarii do strefy Schengen i strefy euro, wsparcie dla Ukrainy oraz zmiana konstytucji w celu przeprowadzenia reform sądownictwa. Oprócz tych czynników partie spaja chęć położenia kresu rządowi prezydenta za pośrednictwem nieponoszących odpowiedzialności rządów tymczasowych - jako że prezydent może rozwiązać parlament i roz�isać nowe wybory przed powołaniem rządu tymczasowego.

W maju i czerwcu 2023 roku - prokurator generalny zwraca się o uchylenie immunitetu grupie parlamentarzystów, w tym przywódców nowo utworzonej wielkiej koalicji Kirila Petkowa i Bojki Borisowa. Wznawiane są leżące od lat odłogiem sprawy przeciwko Borisowowi.

W czerwcu 2023 roku - parlament ostatecznie przyjmuje nowy mechanizm prowadzenia dochodzeń w sprawie prokuratora generalnego, nowe zasady jego powoływania, odwoływania i kontrolowania jego działań.

12 czerwca 2023 roku - NRS decyduje (16 głosów za, 4 przeciw) o odwołaniu prokuratora generalnego Iwana Geszewa, motywując to twierdzeniem, że „całym swoim zachowaniem Iwan Geszew podważa prestiż sądownictwa”.

16 czerwca 2023 roku - Borislav Sarafow, jeden z zastępców Iwana Geszewa, zostaje wybrany przez kolegium prokuratorów przy NRS na pełniącego obowiązki prokuratora generalnego.

19 czerwca 2023 roku - odwołany prokurator generalny Iwan Geszew ogłasza własny projekt polityczny.

28 lipca 2023 roku - rządząca koalicja, PP-DB i GERB, przy wsparciu DPS, uzyskuje „większość konstytucyjną” wystarczającą między innymi do zmiany konstytucji w ramach zwyczajnego, a nie wielkiego zgromadzenia narodowego, i przedkłada projekt ustawy o zmianie ustawy zasadniczej. Wśród proponowanych poprawek są: podział Najwyższej Rady Sądownictwa (NRS) na dwie odrębne rady, sędziowską i prokuratorowską, ograniczenie uprawnień prokuratora generalnego, rewizja statusu rządów tymczasowych i zmiana daty święta narodowego Bułgarii.

31 lipca - bułgarski Komitet Helsiński i ponad 100 działaczy społecznych żądają wprowadzenia zakazu działalności partii Wazrazhdane. Prokuratura otrzymuje listę niezgodnych z konstytucją działań tej partii.

31 lipca 2023 roku - w całym kraju wybuchają protesty po brutalnym akcie przemocy, którego ofiarą padła kobieta. Protestujący domagają się prawnych gwarancji ochrony przed przemocą w rodzinie. Parlament w trybie pilnym zbiera się i wprowadza oczekiwane zmiany w kodeksie karnym i ustawie o przemoc domowej.

16 sierpnia 2023 roku - w Sofii zamordowany zostaje Aleksej Petrow, kontrowersyjny biznesmen z mroczną przeszłością w okresie wczesnej transformacji. Miał on pośredniczyć w negocjacjach pomiędzy liderem PP Kirilem Petkowem a przywódcą GERB, Bojką Borisowem, w wyniku których powstał rząd Denkowa i Gabriel.

25 sierpnia 2023 - roku kontrowersyjny biznesmen Wasil Bożkow, ukrywający się przed wymiarem sprawiedliwości, wraca do Bułgarii i zostaje aresztowany w związku z 19 zarzutami karnymi.

Ruzha Smilova, Centre for Liberal Strategies

